

■ مطالعه وضعیت کدگذاری اسناد موجود در معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (آرشیو ملی ایران) و ارائه راهکارهایی در جهت بهبود وضعیت کنونی
ملیحه غفوری | سعید رضائی شریف آبادی | غلامرضا عزیزی

■ چکیده

هدف: مشخص کردن وضعیت کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران و پیشنهاد روش بهینه برای کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران است.

روش / رویکرد پژوهش: پژوهش حاضر از نوع روش ترکیبی است. در بخش کمی، برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته و در بخش کیفی از مصاحبه ساختاریافته استفاده شده است. جامعه پژوهش متشکل از ۱۷ نفر متخصصان آرشیو ملی ایران است که بر اساس میزان آشنایی ایشان با تنظیم و توصیف و کدگذاری اسناد آرشیوی انتخاب شدند.

یافته‌های پژوهش: یافته‌های بخش کمی پژوهش نشان داد که اکثر پاسخ دهندگان معتقدند کدگذاری نگهداری سازماندهی، بازیابی و اطلاع رسانی اسناد آرشیوی امری ضروری است. اما کمتر از نیمی از پاسخ دهندگان، نظام فعلی کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران را کارآمد و مطلوب می‌دانند. به نظر پاسخگویان، در نظام فعلی از کدهای زیاد و متفاوتی برای بازیابی اسناد استفاده می‌شود و به همین دلیل نظام کدگذاری کنونی پیچیده و دارای مشکلات زیادی است. به اعتقاد بیشتر مصاحبه‌شوندگان بهتر است کدگذاری در سطح تک سند صورت گیرد.

نتیجه‌گیری: پیشنهاد می‌شود کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی- کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران به ترتیب شامل عناصر رمز کشور، شماره انتقال، شماره منشأ، شماره مخزن، شماره ردیف، و شماره فقره باشد.

کلیدواژه‌ها

آرشیو ملی ایران، اسناد نوشتاری (متنی- کاغذی)، کدگذاری.

مطالعات آرشیوی

فصلنامه گنجینه اسناد: سال بیستم و پنجم، دفتر دوم، (تابستان ۱۳۹۴) ۱۲۰-۱۴۳
تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۴/۱۰ ■ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۷/۱۲

مطالعه وضعیت کدگذاری اسناد موجود در معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (آرشیو ملی ایران) و ارائه راهکارهایی در جهت بهبود وضعیت کنونی

ملیحه غفوری^۱ | سعید رضائی شریف آبادی^۲ | غلامرضا عزیزی^۳

بیان مسئله

دسترسی به اطلاعات موجود در اسناد و منابع آرشیوی به عنوان میراث و هویت جوامع بشری دارای اهمیت بسیاری است. بنابراین، آرشیوها، به ویژه برای پژوهشگران، دارای ارزش فراوانی هستند. از جمله وظایف آرشیوها دسترس پذیر کردن این اسناد و منابع برای علاقه مندان و پژوهشگران است. بنابراین، اسناد و منابع موجود در آرشیوها، علاوه بر احترام به اصول اساسی آرشیو (اصل حفظ منشأ و نظم نخستین) باید به گونه ای سازماندهی و تنظیم شوند که ضمن حفظ یکپارچگی، موانع موجود در زمینه دسترسی به آنها، تا حد امکان برطرف شود.

عصر پرتحرک و پر شتاب فناوری اطلاعات، بی شک، گرایش تولیدکنندگان و مصرف کنندگان اطلاعات را در گستره جهانی، از جمله به سمت و سوی اندیشه و فرآیند شناسه گذاری (سیستم کدینگ) سوق داده است و این نه البته بدان معناست که در دهه ها و سده های قبل از آن، گرایش به این سمت و سو در میان عرضه کنندگان و متقاضیان اطلاعات سابقه و نشانی نداشته؛ قدر مسلم آن است که اقبال بدان، به ویژه با تأکید بر استانداردسازی و جهان شمولی شناسه گذاری، از مشخصه های بارز و شاید الزامات اطلاع رسانی در این عصر است. در این میان، جای خالی نظام ملی شماره گذاری استاندارد برای اسناد تولیدی سازمان ها، به وضوح مشهود است و با وجود برجستگی و اتقان منابع اسنادی در میان منابع اطلاعاتی دست اول، اراده ای جدی در این زمینه به چشم نمی خورد (احمدی، ۱۳۹۰).

۱. دانش آموخته کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه الزهرا (نویسنده مسئول)
ghafoorimali@yaho.com
۲. استاد علم اطلاعات و دانش شناسی
دانشگاه الزهرا
srezaei@alzahra.ac.ir
۳. کارشناس ارشد فرهنگ و زبان های باستانی،
مری و عضو هیئت علمی پژوهشکده اسناد؛
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا. ایران.
greazizi@gmail.com

این امر موجب شد که پژوهشگران در پژوهش حاضر به مطالعه وضعیت کدگذاری در معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (آرشیو ملی ایران) بپردازند و در صورت امکان راهکارهایی را برای بهبود وضعیت کنونی پیشنهاد نمایند.

اهداف اصلی پژوهش

۱. مشخص کردن وضعیت کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران، و
۲. پیشنهاد روش مناسب برای کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران.

اهداف فرعی پژوهش

۱. شناسایی مهم‌ترین عناصر موجود در کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران،
۲. شناسایی مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد موجود در آرشیو ملی ایران، و
۳. شناسایی مناسب‌ترین سطح برای کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران.

پرسش‌های اصلی پژوهش

۱. وضعیت کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران چگونه است؟
۲. روش پیشنهادی برای کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران چیست؟

پرسش‌های فرعی پژوهش

۱. مهم‌ترین عناصر موجود در کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران کدام‌اند؟
۲. مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد موجود در آرشیو ملی ایران چیست؟
۳. مناسب‌ترین سطح برای کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران کدام است؟

روش پژوهش و گردآوری داده‌ها

پژوهش حاضر از نوع روش‌شناسی ترکیبی^۱ است که در آن از هر دو روش کمی و کیفی به‌طور همزمان بهره گرفته شده است. در بخش کمی، برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته و در بخش کیفی از فن مصاحبه ساختاریافته استفاده شده است.

جامعه پژوهش

تعداد ۱۷ نفر از متخصصان آرشیو در آرشیو ملی ایران با توجه به میزان تجربه، سوابق کاری، و میزان آشنایی ایشان با حوزه تنظیم و توصیف و کدگذاری اسناد آرشیو به‌عنوان

1. Mixed methodology

جامعه پژوهش انتخاب شدند که از این میان تعداد ۱۵ نفر به پرسشنامه و ۸ نفر به پرسش های مصاحبه پاسخ دادند.

پیشینه پژوهش

مروری بر مطالعات گذشته و ادبیات موجود نشان می دهد که تعداد تحقیقاتی که به بررسی کدگذاری اسناد نوشتاری آرشیوی (در آرشیو ملی) پرداخته باشند نایاب است و همانطور که پیشتر ذکر شد، محققان بیشتر به بررسی موضوع یادشده در حوزه های غیرنوشتاری پرداخته اند. براین اساس، پیشینه هایی که معرفی می شود به دو صورت هستند: یا به صورت کلی درباره فعالیت های آرشیو ملی و تنظیم و توصیف است یا تحقیقاتی است که به بررسی کدگذاری در منابع غیرنوشتاری پرداخته اند.

آموزنده (۱۳۹۰)، در تحقیق خود به مطالعه تطبیقی روش های سازماندهی اسناد و مدارک تاریخ شفاهی از منظر برخی مراکز تاریخ شفاهی ایران و جهان پرداخته است. نتایج پژوهش وی، نشان دهنده فقدان نظامی جامع و یکپارچه، در امر ذخیره سازی و سازماندهی اسناد و مدارک تاریخ شفاهی است. از نظر آموزنده، ضرورت ایجاد و توسعه یک نظام استاندارد، که موجب مدیریت بهتر مجموعه های تاریخ شفاهی شود و به همکاری و تعامل بیشتر مراکز تاریخ شفاهی بینجامد، به شدت احساس می شود.

عدلی اسفنجانی (۱۳۸۹)، پایان نامه کارشناسی ارشد خود را به بررسی وضعیت تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی در معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (آرشیو ملی ایران) از آغاز تا کنون و ارائه راهکارهایی در جهت بهبود آن اختصاص داده است. این پژوهش با رویکرد ترکیبی و در دو بخش کمی و کیفی انجام شده است. یافته های بخش کمی پژوهش نشان داد که از بین ۷۷ نشانگر توصیفی موجود در پرسشنامه محقق ساخته، ۴۰ نشانگر توصیفی با اهمیت، شناسایی شدند. یافته های بخش کیفی پژوهش نشان داد که سطح فعلی تنظیم و توصیف اسناد در آرشیو ملی ایران، سطح پرونده است، منشأ اسناد به تحویل دهنده آن اطلاق می شود و درک واحدی از مفاهیم پایه نظری آرشیوی میان حرفه مندان آرشیو ایران وجود ندارد. به نظر او، با رویکرد فعلی تنظیم و توصیف اسناد در آرشیو ملی ایران، زمینه عملکردی و تاریخچه اداری و منشأ اسناد از بین می رود. بنابراین، وی، پیشنهاد کرد که با اتخاذ رویکرد سری-محور و تأکید بر حفظ ساختار بیرونی و درونی اسناد، مبنای تنظیم و توصیف در آرشیو ملی ایران، سطح سری قرار گیرد.

این پژوهش با بررسی وضعیت تنظیم و توصیف در آرشیو ملی ایران، تنها پژوهشی

است که نزدیکترین ارتباط را با پژوهش حاضر دارد. در واقع، پژوهش فوق به صورت کلی، تنظیم و توصیف را مورد بررسی قرار داده است و پژوهش حاضر به صورت اختصاصی به یکی از وظایف تنظیم و توصیف یعنی کدگذاری پرداخته است.

لو^۱ و لیم تان^۲ (۲۰۰۸)، در مقاله خود به موضوع بازیابی اسناد لاتین منتشر شده از طریق کدگذاری واژه‌های پرداخته‌اند. این مقاله، تکنیک‌های بازیابی اسناد را که تصاویر اسناد لاتین را از طریق کدگذاری واژه‌ای بازیابی می‌کند، گزارش می‌دهد. نویسندگان، با پذیرش ایده حاشیه‌نویسی تصاویر، طرح کدگذاری واژه‌ای را پیشنهاد داده‌اند که تصویر هر واژه را به کدواژه‌ای با استفاده از تعداد کمی از ویژگی‌ها (خصوصیات) برمی‌گرداند. بنابراین، محتوای متن اسنادی که به صورت تصویر درآمده‌اند (تصاویر اسناد) به وسیله ساختار برداری اسناد با کدواژه برگردانده شده و اطلاعات بسامد واژه گرفته می‌شوند.

آزمایش‌های محققان نشان می‌دهد که تصاویر اسناد، زبان‌ها، و موضوعات مختلف می‌توانند با استفاده از طرح کدگذاری واژه‌ای پیشنهاد شده، به راحتی بازیابی شوند.

الجبری^۳ (۱۹۹۶)، در تحقیق خود با عنوان «فشرده‌سازی اسناد عربی» بیان کرد که با وجود ماهیت یکسان و پیوسته و تسلط شکل اصلی منابع (اسناد) عربی منتشر شده، ممکن است شناخت بازدهی و کارایی فشرده‌سازی استاندارد انتخاب شده برای اسناد با محتوای عربی منتشر شده نادر (غیرممکن) باشد. برای این منظور، بیش از ده [نوع] سند (دستخط و نسخه عربی منتشر شده)، افست و بی‌نظمی‌های آنها، مدل خروس اخته^۴ و برآورد و ارزیابی فشرده‌سازی با استفاده از کدهای تعدیل (اصلاح) شده در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهند که استاندارد کدگذاری سی.سی.آی.تی. تی^۵ (کمیته مشاوره بین‌المللی تلگراف و تلفن) برای قوی کردن اسناد با محتوای عربی مناسب می‌باشند.

فاکس^۶ (بی‌تا)، در تحقیق خود با عنوان «کدگذاری»^۷ علاوه بر تعریفی کوتاه از کد، تلاش کرده است که رهنمودهایی کلی برای طراحی کد یا کدگذاری شامل کیفیت‌های مطلوب کدگذاری و انواع کدها از نظر طول، نماد، و مفهوم و معرفی انواع اشتباهات کدگذاری و راه‌هایی در زمینه جلوگیری از بروز آنها به دست دهد. در پایان نیز به صورت مختصر به ذکر پیشرفت‌های رایانه‌ای حاصل در زمینه کدگذاری پرداخته است.

نکته قابل ذکر درباره تحقیق وی این است که فاکس به صورت کلی به مبحث کدگذاری پرداخته است و به کدگذاری در حوزه و زمینه خاصی مانند اسناد آرشیوی اشاره ندارد.

همانطور که پیشتر نیز ذکر شد، منابعی که به کد و کدگذاری پرداخته‌اند بسیار اندک

1. Shijian Lu
2. Chew Lim Tan
3. Kh. Al Jabri
4. Capon model
5. CCITT (Consultation Committee International of Telegraph and Telephone)
6. R.P. Fox
7. Coding

هستند و مطالعه پیشینه پژوهش نیز نشان می‌دهد که مسئله کدگذاری اسناد آرشیوی، به‌خصوص اسناد نوشتاری و چاپی، نه تنها در ایران که در سطح بین‌المللی نیز کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. نبود منابعی شامل مبانی اساسی و تعاریف انواع مختلف کد و کدگذاری و شیوه‌های مختلف آن و نیز شیوه‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مدون برای کدگذاری، و در پاره‌ای موارد نبود مراجعی درخصوص سازماندهی منابع آرشیوی، این کم‌توجهی را تأیید می‌کند. از طرفی، در پژوهش‌های انجام‌شده، کدگذاری اسناد آرشیوی، به‌طور خاص مورد بررسی قرار نگرفته‌است. بنابراین، انجام پژوهشی در جهت تبیین وضعیت کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران و دستورالعمل‌های به‌کاررفته، می‌تواند گامی هرچند کوتاه در این مسیر بردارد تا اهمیت این حوزه آشکار شود و با اجرای پژوهش‌های بعدی، علاوه بر تبیین مفاهیم نظری این حوزه، دسترس‌پذیری سریع و دقیق پژوهشگران به اسناد از طریق کدگذاری صحیح آنها فراهم آید.

یافته‌های پژوهش در بخش کمی

همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد، داده‌های مربوط به بخش کمی پژوهش با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شد. به‌دلیل طولانی بودن شرح تک‌تک جدول‌های به‌دست آمده، نتایج پرسشنامه محقق ساخته در مورد کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) آرشیو ملی ایران در یک جدول ادغام و به شرح زیر می‌باشد:

عنوان	بیشترین پاسخ‌های مشبه	درصد فراوانی	درجه پاسخگویی
ضرورت وجود کدگذاری برای نگهداری اسناد آرشیو ملی ایران از نظر پاسخ‌دهندگان	۱۲	۸۰	خیلی زیاد
ضرورت وجود کدگذاری برای سازماندهی اسناد آرشیو ملی ایران از نظر پاسخ‌دهندگان	۱۲	۸۰	خیلی زیاد
ضرورت وجود کدگذاری برای بازیابی اسناد آرشیو ملی ایران از نظر پاسخ‌دهندگان	۱۲	۸۰	خیلی زیاد
ضرورت وجود کدگذاری برای اطلاع‌رسانی اسناد آرشیو ملی ایران از نظر پاسخ‌دهندگان	۱۱	۷۳/۳	خیلی زیاد
کارآمدی نظام کدگذاری کنونی از نظر سادگی و سهولت در بازیابی	۸	۵۳/۳	زیاد
کارآمدی نظام کدگذاری کنونی از نظر دقت در بازیابی	۶	۴۰	زیاد و متوسط

جدول ۱

نتایج به‌دست آمده
 در بخش کمی پژوهش

عنوان	بیشترین پاسخ‌های مشابه	درصد فراوانی	درجه پاسخگویی
کارآمدی نظام کدگذاری کنونی از نظر سرعت در بازیابی	۶	۴۰	زیاد و متوسط
میزان تبعیت نظام کدگذاری کنونی از اصول و قواعد آرشیوی از نظر پاسخ‌دهندگان	۹	۶۰	زیاد
میزان کیفیت آموزش ارائه شده در خصوص نظام کدگذاری کنونی از نظر پاسخ‌دهندگان	۶	۴۰	متوسط
قابلیت سنجش میزان پیشرفت خدمات مبتنی بر نظام کدگذاری فعلی آرشیو ملی ایران از نظر پاسخ‌دهندگان	۷	۴۶/۷	زیاد
سهولت درک شیوه کدگذاری برای کاربران و مراجعان اسناد از نظر پاسخ‌دهندگان	۸	۵۳/۳	زیاد
میزان یاری کاربران برای بازیابی اسناد توسط کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۹	۶۰	زیاد
میزان پیچیدگی نظام کنونی کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۵	۳۳/۳	متوسط
میزان به‌خاطر سپاری اجزای مختلف نظام کنونی کدگذاری توسط پاسخ‌دهندگان	۷	۴۶/۷	زیاد
میزان رضایت پاسخ‌دهندگان از روند اجرای نظام کنونی کدگذاری	۹	۶۰	متوسط
میزان رضایت پاسخ‌دهندگان از ویژگی‌های ظاهری نظام کنونی کدگذاری	۶	۴۰	متوسط
میزان رضایت پاسخ‌دهندگان از برنامه‌ریزی‌های دست‌اندرکاران نظام کنونی کدگذاری	۹	۶۰	زیاد
میزان تسلط دست‌اندرکاران کدگذاری در پاسخگویی هنگام رفع مشکل از نظر پاسخ‌دهندگان	۸	۵۳/۳	زیاد
میزان برآورده شدن انتظارات پاسخ‌دهندگان از نظام کنونی کدگذاری	۷	۴۶/۷	زیاد
میزان رضایت‌مندی کلی پاسخ‌دهندگان از نظام کنونی کدگذاری	۸	۵۳/۳	زیاد
احتمال پیشنهاد نظام کنونی کدگذاری به دیگر سازمان‌های آرشیوی توسط پاسخ‌دهندگان	۶	۴۰	متوسط
میزان اعتقاد پاسخ‌دهندگان به لزوم جایگزینی نظام کدگذاری کارآمدتر به جای نظام کنونی کدگذاری	۶	۴۰	خیلی زیاد

ادامه جدول ۱

نتایج به‌دست آمده در بخش کنی پژوهش

عنوان	بیشترین پاسخ‌های مشابه	درصد فراوانی	درجه پاسخگویی
میزان عملی بودن امکان جایگزینی روشی دیگر به جای نظام کدگذاری کنونی از نظر پاسخ‌دهندگان	۵	۳۳/۳	متوسط و خیلی زیاد
امکان جایگزینی شناسه انتقال به جای نظام کنونی کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۷	۴۶/۷	متوسط
امکان جایگزینی شناسه سند به جای نظام کنونی کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۱۰	۶۶/۷	زیاد
امکان جایگزینی شماره پرونده به جای نظام کنونی کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۶	۴۰	متوسط
امکان جایگزینی شماره فیش به جای نظام کنونی کدگذاری از نظر پاسخ‌دهندگان	۵	۳۳/۳	متوسط
نظر پاسخ‌دهندگان درباره خوب و مناسب بودن نظام کنونی کدگذاری با در نظر گرفتن همه جوانب	۸	۵۳/۳	زیاد

ادامه جدول ۱

نتایج به دست آمده در
بخش کمی پژوهش

یافته‌های پژوهش در بخش کیفی

مفاهیم برخاسته از پرسش‌های مصاحبه در مقوله‌های زیر قرار گرفتند که عبارتند از:

۱. شیوه‌های به کار رفته برای کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران، ۲. وجوب شماره گذاری تا سطح پرونده (سطح فعلی کدگذاری) یا تک تک اقلام (سطح فقره یا آیتم)، ۳. مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران، ۴. روش پیشنهادی مصاحبه‌شوندگان برای کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران. برای اینکه پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان به صورت منسجم در این بخش ارائه شود از روش مقوله‌بندی استفاده شد. این روش کمک می‌کند بحث‌هایی که توسط مصاحبه‌شوندگان بیان شده‌اند، به صورت منسجم و یکدست در کنار هم قرار گیرند تا بتوان تحلیل دقیقی از آنها ارائه کرد.

عنوان مقوله‌ها	میزان پاسخ‌دهی	عمده پاسخ‌ها
شیوه‌های به کاررفته برای کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران	۷۵ درصد (۶ نفر)	شیوه عددی و حرفی عددی، شماره منشأ و ردیف اسناد، روش دستی (متشکل از ۳ جزء منشأ سند، شماره تنظیم و شماره پاکت پرونده)، و روش مکانیزه (شامل شماره سند، شناسه (شماره) سند، شماره فیش، محل در آرشیو، شناسه محل نگهداری (در پیش آرشیوی) و شماره بازیابی)
وجوب شماره گذاری تا سطح پرونده (سطح فعلی کدگذاری) و یا تک تک اقلام (سطح فقره یا آیتم)	۸۷/۵ درصد (۷ نفر)	۶۲/۵ درصد (۵ نفر) معتقدند که شماره گذاری تا سطح تک تک اقلام بهتر است و ۲ نفر (۲۵ درصد) نیز شماره گذاری در سطح پرونده را کافی دانسته‌اند.

جدول ۲

نتایج به دست آمده در
بخش کیفی پژوهش

عنوان مقوله‌ها	میزان پاسخ‌دهی	عمده پاسخ‌ها
مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران	۷۵ درصد (۶ نفر)	<p>- امکان جای‌گیری اسناد مرتبط در یک منشأ بر اساس تاریخ و موضوع (گسترش) وجود ندارد؛</p> <p>- مشکل اصلی در اختصاص کد منشأ به دستگاه مادر (تناه‌الگان) به‌جای دستگاه انتقال‌دهنده است؛</p> <p>- مشکل اصلی در سیستم رایانه است و نمی‌توان از یک مجموعه با یک کد، کدهای فرعی استخراج و قید کرد؛</p> <p>- مشکل اصلی در اختصاص کد منشأ به دستگاه مادر (مانند وزارتخانه) به‌جای دستگاه انتقال‌دهنده است؛</p> <p>- اسامی مختلف شناسه (شماره) سند و شناسه بازایی در کارپرگه و نرم‌افزار رسا؛</p> <p>- تعدد شماره‌های بازایی اسناد و وابسته بودن شناسه‌ها به همدیگر، و</p> <p>- شباهت برخی حروف به حرف دیگر، در شناسه «محل در آرشیو».</p> <p>از نظر یکی از مصاحبه‌شوندگان نیز، مشکل حادی دیده نمی‌شود به شرط آنکه موضوع گسترش‌های آتی اسناد منشأهای مختلف، اختلال در ترتیب آنها به وجود نیارد.</p>
روش پیشنهادی مصاحبه‌شوندگان برای کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران	۸۷/۵ درصد (۷ نفر)	<p>- روش استاندارد ISAD با توجه به نواحی،</p> <p>- کدگذاری بر اساس منشأ،</p> <p>- کدگذاری بر اساس ردیف در منشأ (محل نگهداری)،</p> <p>- [انتخاب] کد منشأ به‌عنوان کد اصلی،</p> <p>- مشخص کردن کدهای فرعی،</p> <p>- در نظر گرفتن کد مستقل کشوری برای پرونده‌ها و ایفای نقش فهرست‌نویسی و فیبا توسط سازمان اسناد،</p> <p>- کدگذاری بر اساس ردیف در منشأ و منطبق با شناسه بازایی (محل نگهداری)، و</p> <p>- اختصاص شناسه‌های مربوط به مجموعه، زیرمجموعه، ردیف، زیرردیف، پرونده و مورد به شماره سند به منظور مطابقت شماره سند با استانداردهای آرشیوی.</p>

ادامه جدول ۲

نتایج به‌دست آمده در بخش کیفی پژوهش

پاسخ به پرسش‌های پژوهش پرسش‌های اصلی

۱. وضعیت کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران چگونه است؟

نتایجی که در بخش کمی پژوهش به‌دست آمد، حاکی از آن است که ۸۰ درصد (۱۲ نفر) از پاسخ‌دهندگان معتقدند که وجود کدگذاری (شماره بازایی) برای نگهداری، سازماندهی،

و بازیابی اسناد ضرورت خیلی زیاد و ۷۳/۳ درصد (۱۱ نفر) از ایشان نیز معتقدند که وجود کدگذاری (شماره بازیابی) برای اطلاع رسانی اسناد ضرورت خیلی زیادی دارد. هرچند که پاسخ‌های فوق با توجه به اینکه اعتبار دنیای اطلاعات امروز، متکی به سازماندهی‌های دقیق و اختصارگرا می‌باشد، پرسش فوق برای اطمینان بیشتر و استناد دقیق‌تر مطرح شد و کاملاً روشن است که وجود کدگذاری برای ذخیره و بازیابی، به خصوص اسناد آرشیوی که از تنوع بسیار به لحاظ فرم و محتوا برخوردارند، ضرورت زیادی دارد.

نتایج به دست آمده در بخش کمی پژوهش نشان می‌دهد که از نظر ۵۳/۳ درصد (۸ نفر) از پاسخ‌دهندگان، نظام کدگذاری فعلی آرشیو ملی ایران از نظر سادگی و سهولت در بازیابی، کارآمدی زیادی دارد و از نظر ۴۰ درصد (۶ نفر) پاسخ‌دهندگان، کارآمدی نظام یادشده از نظر دقت و سرعت در بازیابی، بین متوسط تا زیاد است.

در نتیجه، می‌توان گفت که نظام کدگذاری کنونی اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران، از نظر سادگی و سهولت، دقت و سرعت در بازیابی، کارآمدی نسبتاً خوبی دارد، هرچند می‌تواند بهتر نیز باشد. با توجه به پاسخ‌های فوق، انتظار می‌رود اقدامات عملی در خصوص افزایش دقت و سرعت در نظام کدگذاری کنونی آرشیو ملی ایران، از سوی دست‌اندرکاران آرشیو ملی صورت گیرد.

از میان پاسخ‌دهندگان در بخش کمی پژوهش، به میزان ۶۰ درصد (۹ نفر) معتقدند که در طراحی نظام کدگذاری فعلی به میزان زیادی از اصول و قواعد علمی آرشیوی تبعیت شده و ۴۰ درصد (۶ نفر) از ایشان نیز بر این باورند که کیفیت آموزش ارائه شده در خصوص نظام مذکور متوسط است.

بر اساس پاسخ‌های فوق می‌توان نتیجه گرفت که میزان تبعیت آرشیو ملی ایران از قواعد علمی آرشیوی در طراحی نظام کدگذاری کنونی زیاد است، اما در آموزش این قواعد علمی و نظام کدگذاری برخاسته از آن که در آرشیو ملی ایران استفاده می‌شود، عملکرد متوسطی دارد و جا دارد در زمینه آموزش کاربردی و کیفی دست‌اندرکاران تنظیم و توصیف آرشیوی توجه بیشتری ارائه نماید.

یافته‌های بخش کمی پژوهش نشان می‌دهد با اینکه بیشتر پاسخ‌دهندگان (۳۳/۳ درصد، ۵ نفر)، پیچیدگی نظام کدگذاری فعلی را متوسط ارزیابی کردند، ۵۳/۳ درصد (۸ نفر) از پاسخ‌دهندگان بر این باورند که سهولت درک شیوه کدگذاری فعلی برای کاربران و مراجعان اسناد آرشیو ملی ایران زیاد است و ۶۰ درصد (۹ نفر) از ایشان نیز معتقدند که شیوه کدگذاری فعلی به میزان زیادی، نیازهای کاربران را در بازیابی اسناد مورد نظرشان یاری می‌کند. بر این

اساس، می توان گفت که توجه به نیازهای کاربران آرشیو ملی ایران در بخش کدگذاری اسناد، در حد خوبی است.

در مورد رضایت دست اندرکاران بخش تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران از جنبه های مختلف مربوط به کدگذاری، نتایج مختلفی به دست آمد که به طور مختصر در جدول ۳ آمده است.

عنوان رضایت	بیشترین پاسخ های مشابه	درصد فراوانی	درجه رضایت
به خاطر سپاری اجزای نظام	۷	۴۶/۷	زیاد
رضایت از ویژگی های ظاهری	۶	۴۰	متوسط
رضایت از روند اجرای نظام کنونی کدگذاری	۹	۶۰	متوسط
رضایت از برنامه ریزی های دست اندرکاران کدگذاری	۹	۶۰	زیاد
رضایت از تسلط دست اندرکاران در هنگام پاسخ گویی به مشکل	۸	۵۲/۳	زیاد
رضایت دست اندرکاران از برآوردن انتظاراتشان توسط کدگذاری کنونی	۷	۴۶/۷	زیاد
رضایت مندی کلی دست اندرکاران از کدگذاری کنونی	۸	۵۲/۳	زیاد
احتمال پیشنهاد نظام کدگذاری کنونی از طرف پاسخ دهندگان به دیگر سازمان های آرشیوی	۶	۴۰	متوسط

جدول ۳

رضایت دست اندرکاران بخش تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران از جنبه های مختلف مربوط به کدگذاری

بر این اساس، می توان گفت که میزان رضایت دست اندرکاران بخش تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران از جنبه های مختلفی که متوجه کدگذاری است، نسبتاً خوب می باشد اما، با توجه به جدول ۳ و با اینکه بیشترین درجات رضایت را زیاد تشکیل می دهد، بیشتر پاسخ دهندگان به میزان متوسطی احتمال دارد که نظام کدگذاری کنونی را به دیگر سازمان های آرشیوی پیشنهاد دهند و به نظر می رسد این امر به دلیل رضایت متوسطی باشد که از ویژگی های ظاهری و روند اجرای نظام کنونی کدگذاری دارند.

۷۵ درصد (۶ نفر) از مصاحبه شوندگان به پرسش مبنی بر اینکه تاکنون چه شیوه هایی برای کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) آرشیو ملی ایران به کار گرفته شده است، پاسخ دادند و بیشتر پاسخ های کلی شامل ذکر شیوه عددی و حرفی عددی، شماره منشأ، و

ردیف اسناد ارائه کردند. در این میان، تنها یک پاسخ - که در مورد پرسش نخست، کامل ترین پاسخ نیز می باشد - به هر دو شیوه دستی و مکانیزه اشاره کرده است و شماره بازیابی (شیوه کدگذاری) قبل از مکانیزه شدن را متشکل از سه جزء منشأ سند، شماره تنظیم، و شماره پاکت [پرونده] دانسته و در ادامه شماره هایی که در حال حاضر برای بازیابی مورد استفاده قرار می گیرد را نام برده و توضیح داده است که عبارتند از: شماره سند، شناسه (شماره) سند، شماره فیش، محل در آرشیو، شناسه محل نگهداری (در پیش آرشیوی)، و شماره بازیابی. بنابراین، در حال حاضر کدهایی که برای هدف مذکور (بازیابی) در آرشیو ملی ایران به کار گرفته می شود، به شرح زیر می باشند:

الف. قبل از مکانیزه شدن اطلاعات در مدیریت خدمات آرشیوی (سابق)، شماره بازیابی از سه جزء زیر تشکیل شده بود: منشأ سند، شماره تنظیم، و شماره پرونده (برای نمونه: اسناد نخست وزیری، شماره تنظیم ۱۰۸۰۰۸، شماره پرونده ۳۰۸۲) (عزیزی، ۱۳۸۶ ب).

برای بازیابی، کاربر باید شماره تنظیم و شماره پرونده را تحویل آرشیویست دهد تا سند مورد نظر در اختیار وی قرار گیرد.

ب. کدهای مورد استفاده در آرشیو ملی ایران بعد از سال ۱۳۷۰ (از زمان مکانیزه شدن):

- **شماره سند:** شماره سند، عددی ۹ رقمی است که سه رقم اول سمت چپ آن، نمایانگر دستگاه تولیدکننده سند که از آن با عنوان منشأ سند یاد می شود، می باشد. برای نمونه، اسنادی با سه رقم اول شماره سند ۲۴۰، منتقله از وزارت مالیه (سابق) است. شماره های بعدی نیز شماره مسلسل است که به ترتیب به اسناد دریافت شده از هر دستگاه داده می شود و جای توسعه دارد. بنابراین، شماره سند ۲۴۰۰۰۰۰۰۱، مربوط به نخستین پرونده ای است که از منشأ وزارت مالیه به مخزن آرشیو منتقل شده است (عزیزی، ۱۳۸۶ ب).

- **شناسه (شماره) سند:** این کد متشکل از دو قسمت می باشد که به وسیله علامت ممیز (/) از هم تفکیک شده و ۳ رقم اول آن مبین کد منشأ سند و عدد بعد از «/» شماره ردیف پرونده در آن منشأ است: (۲۴۰/۱) به مفهوم نخستین پرونده وزارت مالیه. در واقع، در اواسط دهه ۱۳۸۰ صفرهای قبل از شماره مسلسل، از شماره سند برداشته شد و به جای آن از علامت «/» استفاده شد. این شماره دارای اسامی مختلف در کاربرگ ها و نرم افزار رساست از جمله: شماره جای نما، شماره بازیابی، شماره دستیابی، شماره ثبت، و شناسگر مدرک.

- **شماره فیش:** شماره فیش شماره ارجاعی به میکروفیلم تهیه شده از اسناد است که

از یک عدد هشت رقمی تشکیل شده که چهار رقم اول سمت چپ آن، نمایانگر شماره حلقه میکروفیلم و چهار رقم دوم، نشانگر شماره پرونده است (عزیزی، ۱۳۸۶ ب).

- **محل در آرشیو:** یکی دیگر از شماره‌های مورد استفاده در بازیابی اسناد، شناسه محل نگهداری است که از آن با عبارت محل در آرشیو یاد می‌شود. به هر پاکت حاوی اسناد، یک شماره اختصاص داده می‌شود. این شناسه، ترکیبی از سه حرف و پنج عدد است که هر کدام از آنها، به یکی از مؤلفه‌های محل نگهداری سند اشاره می‌کند (عزیزی، ۱۳۸۶ ب).

- **شناسه محل نگهداری (در پیش آرشیوی)** که به ترتیب شامل شماره‌های منشأ، مخزن، ردیف، قفسه، طبقه، و کارتن است.

- **شماره بازیابی:** در هنگام درج موجودی، کد سه قسمتی که شامل شماره مخزن و شماره قفسه و شماره ردیف پرونده است به هر پرونده اختصاص می‌یابد که به مفهوم نشانی نگهداری آن پرونده در مخزن آرشیو است و به آن شناسه بازیابی در ثبت موجودی اطلاق می‌شود که با عنوان مشابه (ذیل شناسه سند) در کاربرگ ورود اطلاعات متفاوت است.

- **شماره جای‌ها (بازیابی):** به منظور نظم‌دهی اسناد و مخازن آرشیوی به اسناد اختصاص می‌یابد. شماره جای (نما/ثبت) به عنوان شماره‌ای یگانه، مرکب از شناسه مخزن، شناسه منشأ و شماره پرونده (مسلسل) است (عزیزی، ۱۳۸۶ الف).

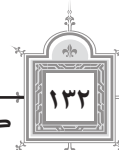
- **شناسه سطح توصیف^۱:** این شماره در هنگام تعیین سطح توصیف اسناد یک منشأ، به اسناد منتقله در هر مرحله انتقال اختصاص می‌یابد و شامل شناسه منشأ، شناسه سطح توصیف، و شماره دریافت مجموعه است (عزیزی، ۱۳۸۶ الف).

- **شماره دستیابی بین‌المللی^۲:** این شماره، با توجه به استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی^۳، از ترکیب سه عنصر شناسه نام کشور، شناسه ملی مخزن^۴ یا سازمان، و شناسه مخزن (محلی) تشکیل می‌شود (عزیزی، ۱۳۸۶ الف).

- **شناسه رایانه‌ای سند:** این شناسه در هنگام تهیه بانک رقمی اسناد، به نسخه (پشتیبان) رقمی اسناد اختصاص یافته و شامل کد منشأ، شماره پرونده، شناسه مخزن، و شماره تصویر/فایل است (عزیزی، ۱۳۸۶ الف).

- **شناسه انتقال:** شناسه‌ای است که به مجموعه اسناد انتقال یافته به مخازن اداره کل شناسایی و فراهم‌آوری اسناد ملی یا مدیریت‌های منطقه‌ای و استانی سازمان، در هر مرحله انتقال، تخصیص داده می‌شود. این شناسه، در سامانه نرم‌افزاری، عامل پیوند اطلاعات کلی مجموعه‌های اسنادی منتقله، با اسناد (رکوردهای) زیرمجموعه آنهاست. شناسه انتقال، مرکب از عناصر چهارگانه سال انتقال، مرحله انتقال (شماره مسلسل دریافت)، شناسه منشأ، و شماره

1. Level of description
2. Reference Code
3. ISAD
4. National repository code

مخزن محل نگهداری اسناد است (مجموعه قوانین و مقررات و شیوه‌نامه‌های آرشیوی، ۱۳۹۱).

۲. روش پیشنهادی برای کدگذاری اسناد و مدارک در آرشیو ملی ایران چیست؟

بر اساس یافته‌های پژوهش در بخش کمی، بیشترین پاسخ‌دهندگان یعنی ۴۰ درصد (۶ نفر) به میزان خیلی زیادی معتقدند که باید نظام کدگذاری کارآمدتری جایگزین نظام کدگذاری فعلی در آرشیو ملی ایران شود و ۳۳/۳ درصد (۵ نفر) از ایشان نیز در مقیاسی بین متوسط و خیلی زیاد امکان جایگزینی روشی دیگر را عملی می‌دانند.

۴۶/۷ درصد (۷ نفر) از کارشناسان پاسخ‌دهنده، امکان جایگزینی روش کدگذاری اسناد براساس شناسه انتقال، به جای شیوه کدگذاری فعلی را به میزان متوسط می‌دانند، و از نظر ۶۶/۷ درصد (۱۰ نفر) از ایشان، به میزان زیادی امکان جایگزینی روش کدگذاری اسناد بر اساس شناسه سند، به جای شیوه کدگذاری فعلی وجود دارد و ۴۰ درصد (۶ نفر) از پاسخ‌دهندگان نیز معتقدند که امکان جایگزینی روش کدگذاری اسناد براساس شماره پرونده، به جای شیوه کدگذاری فعلی، به میزان متوسط می‌باشد. و در نهایت، به نظر ۳۳/۳ درصد (۵ نفر) از ایشان امکان جایگزینی روش کدگذاری اسناد براساس شماره فیش (میکروفیلم) به جای شیوه کدگذاری فعلی، متوسط است.

ضمن اینکه براساس یافته‌های پژوهش در بخش کیفی، ۸۷/۵ درصد (۷ نفر) از مصاحبه‌شوندگان به پرسش مبنی بر اینکه «روش پیشنهادی ایشان برای کدگذاری اسناد نوشتاری آرشیو ملی ایران چیست» پاسخ دادند و از این میان ۷۵ درصد (۶ نفر) از پاسخ‌دهندگان پیشنهاد دیگری را به جای شیوه کدگذاری فعلی ارائه دادند (جدول ۲) و تنها یک نفر (۱۲/۵ درصد) با شیوه فعلی موافق بود و یک نفر نیز پیشنهادی نداشت. بر این اساس، پیشنهاد پژوهشگران نیز به شرح زیر می‌باشد:

گزینه‌های موجود برای تغییر روش شماره‌گذاری

الف. اصلاح شماره‌های بازیابی اسناد

به منظور قطع وابستگی شماره‌های بازیابی اسناد به یکدیگر، با وارد آمدن کمترین تغییر در روش اختصاص شماره، در نخستین گزینه می‌توان نسبت به ادغام سه رقم نخست شناسه‌های «شماره سند» یا «شماره فیش»، «محل در آرشیو» و «شماره پرونده» به نحو زیر عمل کرد:

۱. ادغام شناسه نشانگر منشأ سند با شماره «محل در آرشیو»

برای این منظور، باید دو اقدام صورت گیرد. نخست، رقم ابتدای شماره محل در

آرشیو حذف شود: برای نمونه، شناسه ۱۱۱۱۱۰۱ به ۱۱۱۱۱۰۱ تبدیل گردد. از آنجاکه هنوز در روش جایگزینی کارتن‌ها در مخازن آرشیو، شماره بعد به این عدد اختصاص داده نشده است، حذف آن اشکالی در روش موجود پدید نمی‌آورد.

دوم اینکه شماره معرف منشأ سند (سه رقم اول شماره سند) به ابتدای شناسه محل در آرشیو اختصاص یابد. بدین ترتیب، شناسه «محل در آرشیو» ۱۱۱۱۱۰۱، با شماره سند ۲۴۰۰۰۰۰۰۱، به شناسه «محل در آرشیو» ۱۱۱۱۱۰۱ تبدیل می‌شود.

۲. ادغام شناسه نشانگر منشأ سند با «شماره فیش»

برای این منظور، باید دو اقدام انجام شود. نخست، همچون مورد قبل سه رقم اول شماره سند به ابتدای شناسه محل در آرشیو منتقل شود.

دوم اینکه، شناسه نشانگر منشأ سند (سه رقم اول شماره سند) به ابتدای «شماره فیش» اختصاص یابد. بدین صورت، شماره فیش ۰۰۰۱۰۰۰۱، با «شماره سند» ۲۴۰۰۰۰۰۱، به شماره فیش ۲۴۰۰۰۰۱۰۰۰۱ تبدیل می‌شود. بدین ترتیب، وابسته بودن شماره فیش به شماره سند از بین می‌رود. در این حالت، شماره فیش ۲۴۰۰۰۰۱۰۰۰۱ بر پرونده شماره ۱ از حلقه شماره ۱ میکروفیلم‌های وزارت مالیه دلالت دارد.

۳. ادغام شناسه نشانگر منشأ سند با «شماره پرونده»

از آنجاکه شماره پرونده، شماره تخصیص یافته به پرونده در دستگاه مبدأ است، حتی با قرار دادن شناسه نشانگر منشأ سند در کنار آن نیز، قابلیت تبدیل شدن به شماره بازیابی اسناد را ندارد؛ به دلیل اینکه شماره پرونده در دستگاه مبدأ و با توجه به تقسیمات و طبقه‌بندی‌های موجود در آن شکل گرفته است و با تقسیمات و شماره‌گذاری‌های موجود در آرشیو ملی تفاوت دارد.

۴. نتایج گزینه نخست:

محدودیت:

سه رقم به «شماره فیش» و دو رقم به شناسه «محل در آرشیو» افزوده می‌شود.

فرصت‌ها:

از بین رفتن وابستگی شماره‌های بازیابی اسناد به یکدیگر. با داشتن شماره فیش، به‌طور مستقیم به پرونده مورد نظر در حلقه میکروفیلم مربوط و با داشتن شناسه «محل در آرشیو» به‌طور مستقیم به پرونده مورد نظر در کارتن مربوط راهنمایی می‌شویم.

در هنگام اعمال تغییرات در سامانه رایانه، به دلیل ماشین خوان بودن دستورات تغییر، در به کارگیری نیروی انسانی، زمان و هزینه صرفه جویی شده و نیاز به بازنویسی شناسه‌ها به صورت دستی (بر روی پرونده‌ها) و ورود اطلاعات در سیستم رایانه منتفی می‌گردد و احتمال خطا به صفر نزدیک می‌شود.

ب. حذف یکی از شناسه‌ها

۱. حذف شماره فیش

در روش فعلی و استفاده از میکروفیلم به عنوان نسخه پشتیبان حذف شماره فیش ممکن نیست، زیرا با این کار مراجعه به میکروفیلم‌ها ناممکن می‌شود.

۲. حذف شناسه محل در آرشیو

در روش کنونی می‌توان شناسه محل در آرشیو را حذف کرد (زیرا به هر حال بازیابی پرونده بر اساس شماره سند ممکن است)، اما با توجه به تغییر روش‌های طبقه‌بندی و نمایه‌سازی اسناد از یکسو، و از سوی دیگر نگهداری اسناد در مخازن بر اساس نوعشان، این امر مشکلاتی را به شرح زیر در پی خواهد داشت:

- اسنادی با شکل‌های متفاوت (برای نمونه، سند متنی، نقشه، و عکس) در یک پرونده به طور عملی دارای یک شماره سند هستند، ولی محل‌های نگهداریشان متفاوت است. پس، به وجود هر دو شناسه نیاز است.

- در خصوص اسنادی که اصل آنها در محلی غیر از آرشیو نگهداری می‌شود، به اختصاص هر دو شناسه نیاز است. برای نمونه، نسخه‌های رقمی برخی اسناد در آرشیو و مدیریت‌های منطقه‌ای نگهداری می‌شود که نسخه اصل آنها در محل دیگری قرار دارد.

۳. حذف شماره سند

با حذف شماره سند مشکلات چندی روی می‌نماید:

- ارتباط بین منشأ و پرونده از بین می‌رود،

- در روش فعلی شماره توالی اسناد دریافتی از یک منشأ از بین می‌رود،

- در روش فعلی برای بازیابی میکروفیلم تنها داشتن شماره فیش کافی نیست و نیاز

به دانستن منشأ (شماره سند) است، و

- در روش فعلی برای بازیابی سند بر اساس شناسه محل در آرشیو، دانستن شماره

سند الزامی است.

۴. حذف شماره پرونده

این کار نیز ممکن نیست، زیرا دستگاه‌های مبدأ در هنگام مراجعه به اسنادی که به آرشیو ملی انتقال داده‌اند، به شماره پرونده برای تطبیق آن با شماره پرونده‌های اسناد جاری خود و انجام محاسبات نیاز دارند.

۵. حذف شناسه انتقال

با توجه به اینکه شناسه انتقال، متشکل از سال انتقال، مرحله انتقال (شماره مسلسل دریافت)، شناسه منشأ و شماره مخزن محل نگهداری است، حذف آن به دلیل اینکه دارای اطلاعات مهمی درباره انتقال سند به آرشیو ملی است، ممکن نیست.

۶. نتایج گزینه دوم:

محدودیت‌ها:

- تا زمان استفاده از میکروفیلم، حذف شماره فیش ناممکن است؛
- حذف شماره سند و انتقال، موجب وارد آمدن خطاهای غیر قابل جبران می‌شود؛
- حذف شناسه محل در آرشیو، موجب خطا در بازیابی اسناد می‌شود؛ و
- حذف شماره پرونده نیز، دستگاه‌های مبدأ را در هنگام استفاده از اسناد منتقله خود به آرشیو ملی، دچار مشکل می‌کند.

فرصت:

- حذف شناسه محل در آرشیو در مواردی امکان‌پذیر است. بدین ترتیب، بدون آنکه نیاز به تغییر کد باشد براساس شماره سند می‌توان اسناد را بازیابی کرد، اما این امر مستلزم صرف زمان بیشتر در بازیابی پرونده‌هاست و از دست رفتن کد محل^۱ را در پی دارد. همچنین، بازیابی اسناد یک پرونده که به دلیل شکل متفاوت در مخازن جداگانه‌ای نگهداری می‌شود، بدون دانستن شناسه‌های محل نگهداری ناممکن است.
شماره سند بدون تغییر می‌تواند به عنوان کد بازیابی در سیستم جدید هم به عنوان شماره منشأ سند (به مثابه شماره ثبت) و هم به عنوان شماره پرونده پشتیبان (فایل رقمی) مورد استفاده قرار گیرد.

ج. گزینه سوم: استفاده از یکی از شماره‌ها به عنوان جایگزین شماره‌های دیگر

۱. استفاده از «شماره فیش» به عنوان شماره جایگزین

- تا زمان استفاده از میکروفیلم‌ها نمی‌توان بدون تغییر دادن «شماره فیش» (شناسه

1. Location code

مراجعه به میکرو فیلم‌ها) از این شناسه به عنوان جایگزین شماره محل نگهداری و شماره سند استفاده کرد.

-از سوی دیگر، حتی تغییر و اصلاح این شناسه کافی نیست؛ زیرا هنوز از تمامی پرونده‌ها نسخه پشتیبان میکرو فیلم تهیه نشده است. از این رو، در صورت استفاده از این شناسه به عنوان کد یکتا، ارتباط با اسناد فاقد نسخه پشتیبان قطع می‌شود.

۲. استفاده از شناسه «محل در آرشیو» به عنوان شماره جایگزین

در روش کنونی نمی‌توان شناسه محل در آرشیو را جایگزین سایر شماره‌ها کرد و از آن به عنوان کد یکتا استفاده کرد، زیرا بازایی پرونده، نیازمند داشتن نام دستگاه (شماره سند) است. بنابراین، در صورت ادغام شناسه نشانگر منشأ سند (رک: الف-۱-) می‌توان این شناسه را به شناسه‌ای یکتا تبدیل کرد، اما کماکان مشکل ناشی از حذف شماره سند (رک: ب-۳-) قابل تأمل است.

۳. استفاده از شماره سند به عنوان شماره جایگزین

همچنان که در قسمت ب-۶- اشاره شد، حذف شناسه محل در آرشیو در مواردی ممکن است، اما این امر مستلزم صرف زمان بیشتر در بازایی پرونده‌هاست و ازدست رفتن کد محل را در پی دارد؛ همچنین، در بازایی اسناد یک پرونده که به دلیل شکل متفاوت در مخازن جداگانه‌ای نگهداری می‌شود (رک: ب-۲-) مشکل ساز خواهد بود. همچنان که می‌دانیم شماره سند در بیشتر موارد، شناسه دستیابی به پرونده‌هاست.

۴. استفاده از شماره پرونده به عنوان شماره جایگزین

استفاده از شماره پرونده، به دلیل اینکه اطلاعات اساسی مورد نیاز برای بازایی (شماره منشأ و شماره ترتیب سند) را ندارد، به عنوان شماره جایگزین امکان پذیر نیست.

۵. استفاده از شماره انتقال به عنوان شماره جایگزین

استفاده از شماره انتقال، به دلیل اینکه دارای شماره منشأ و شماره مخزن محل نگهداری است، هر چند که دارای اطلاعات اضافی یعنی سال و مرحله انتقال است، امکان پذیر است.

۶. نتایج گزینه سوم:

محدودیت‌ها:

1. Reference code

کنجینه اسناد، شماره ۹۸

- تا زمان استفاده از میکروفیلم و تا زمان تهیه نسخه پشتیبان از تمام اسناد، استفاده از شماره فیش به عنوان شماره جایگزین در بازیابی اسناد ناممکن است. حتی در این زمان هم، نیاز به تغییرات در شناسه وجود دارد.

- گرچه بر اساس شماره سند (حتی بدون تغییر کد) و شماره انتقال می توان اسناد را در مخازن یافت، این امر مستلزم صرف زمان بیشتر در هنگام بازیابی پرونده هاست. این روش برای یافتن اسناد یک پرونده با شکل های مختلف ناکارا است.

فرصت:

- شماره سند می تواند حتی بدون تغییر، همزمان به عنوان کد بازیابی^۱ و شماره سند مورد استفاده قرار گیرد.

د- گزینه چهارم: تغییر روش کد گذاری

با وجود کاستی های (هر چند اندک) شناسه های موجود، نیاز جدی به تغییر روش شماره گذاری مشهود نیست^۱. تنها نیاز ضروری که در این میان به نظر می رسد با توجه به تغییر کاربرگه سند و استفاده از نرم افزار جدید تهیه شده برای نمایه سازی و فهرست نویسی اسناد است که باید بتوان شماره های را به عنوان شماره بازیابی مورد استفاده قرارداد که یگانه باشد و در صورت نیاز بتواند معرف محل نگهداری فیزیکی و نشانه پرونده رقمی نیز باشد.

نتیجه گیری

- در حال حاضر، بدون نیاز به هیچ گونه تغییر، شماره سند قابلیت استفاده توأمان به عنوان شماره ثبت هر پرونده و کد بازیابی (شناسه فایل های رقمی برای بازیابی در سامانه رایانه) را دارد.

- شماره سند در حال حاضر دارای دو عنصر است: شماره منشأ و شماره مسلسل ثبت (شماره ردیف پرونده) برای هر سند؛ با توجه به شماره پیشنهادی ISAD برای شماره بازیابی می توان شماره رمز کشور و شماره رمز مخزن^۲ یا کد محلی را به این شناسه افزود و شماره استاندارد جدیدی را تعریف کرد.

- به منظور مطابقت شماره سند با استانداردهای آرشیوی، می توان شناسه های مربوط به مجموعه، زیر مجموعه، ردیف، زیر ردیف، پرونده، و مورد را به شماره سند اختصاص داد. شایان ذکر است که این امر، تغییر روش کدگذاری پرونده های دولتی را می طلبد که نتیجه آن می تواند در سطح فراسازمانی و ملی مورد استفاده قرار گیرد.

جمع بندی روش های پیشنهادی به صورت یک پیشنهاد واحد در بخش نتیجه گیری پژوهش مطرح شده است.

۱. برای نمونه، کمیود فضای نگهداری اسناد می تواند دلیلی برای تغییر روش شماره گذاری از منشأ به روش شماره ای (اختصاص شماره مسلسل به اسناد بدون توجه به منشأ و فقط بر اساس مخزن و شماره مسلسل دریافت) باشد، اما در وضعیت موجود و توانایی مخازن آرشیو برای دریافت اسناد آرشیوی (با روند فعلی و بدون در نظر گرفتن اسناد پیش آرشیوی) تا حدود یک قرن آینده از این بابت نیازی به تغییر روش های شماره گذاری دیده نمی شود.

2. National repository code

پرسش‌های فرعی

۱. مهمترین عناصر موجود در کدگذاری اسناد موجود در آرشیو ملی ایران کدام اند؟

از آنجاکه منظور از روش کدگذاری در این پژوهش از ابتدا، شماره بازیابی اسناد در نظر گرفته شده بود؛ بنابراین، منظور از عناصر کدگذاری، عناصر موجود در شماره بازیابی اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران می‌باشد. اما از آنجا که در آرشیو ملی ایران به جز شماره بازیابی، شماره‌های دیگری (یعنی شناسه بازیابی در پیش آرشیوی، شناسه سند، و شماره محل در آرشیو) هم برای بازیابی اسناد به کار گرفته می‌شود، عناصر شماره‌های مذکور نیز ارائه می‌شود. در واقع، شماره‌های مذکور، مهم‌ترین شماره‌های مورد استفاده برای بازیابی اسناد در آرشیو ملی ایران می‌باشند.

مثال	عناصر شماره بازیابی				عنوان شماره بازیابی
۱۲۰۳۹۱/۱۰۰۸	مسلسل (شماره ردیف پرونده)	منشأ	مخزن	شماره بازیابی	شماره بازیابی
۳۴۰/۱۰۱/۰۳/۰۲/۵/۶	کارتن	طبقه	قفسه	ردیف	شناسه بازیابی
۱۰۱/۰۲/۰۲	شماره ردیف	شماره قفسه	شماره مخزن	شماره بازیابی	شماره بازیابی
۲۴۰/۱	شماره ردیف	کد منشأ سند	شناسه (شماره) سند	شناسه (شماره) سند	شناسه (شماره) سند
۱/۱/۱/۱/۱/۱	شماره پرونده	شماره کارتن	شماره طبقه	شماره قفسه	محل در آرشیو

جدول ۴

عناصر موجود در مهم‌ترین شماره‌های بازیابی اسناد (نظام کدگذاری) در آرشیو ملی ایران

۲. مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد موجود در آرشیو ملی ایران چیست؟

با توجه به اطلاعات به دست آمده در بخش کیفی پژوهش، ۷۵ درصد (۶ نفر) از پاسخ‌دهندگان به پرسش مبنی بر اینکه «مشکلات اساسی کدگذاری کنونی اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران چیست» پاسخ دادند و همگی آنها، نظام کدگذاری کنونی را دارای مشکلاتی دانسته‌اند. هر چند که یکی از پاسخ‌دهندگان، مشکل را مربوط به زمان حال ندانسته و معتقد است که مشکل حادی دیده نمی‌شود به شرط آنکه موضوع گسترش‌های آتی اسناد منشأهای مختلف، در ترتیب آنها اختلال به وجود نیاورد. با توجه به مشکلات عنوان شده توسط مصاحبه‌شوندگان، عمده مشکلاتی که در حال حاضر وجود دارد به شرح زیر می‌باشد:

الف. اسامی مختلف شناسه (شماره) سند و شناسه بازیابی در کاربرگه و نرم‌افزار رسا

در کاربرگه توصیف اسناد دو شماره مهم به کار می‌رود که عبارتند از: شناسه (شماره) سند و شناسه بازیابی. این دو شناسه، در کاربرگه و نرم‌افزار رسا، با اسامی مختلفی به کار

رفته است که منتج به بروز اشکال و ابهام می شود و به نظر می رسد که یکسان سازی مفاهیم فوق اجتناب ناپذیر است.

۱. شناسه (شماره) سند

این کد از دو قسمت تشکیل می شود که به وسیله «/» از هم تفکیک شده و ۳ رقم اول آن مبین کد منشأ سند و عدد بعد از «/» شماره ردیف پرونده در آن منشأ است (برای مثال، شناسه ۲۹۳/۱۲۵۰۰ به مفهوم دوازده هزار و پانصدمین پرونده منتقله از وزارت کشور موجود در آرشیو است). این شماره دارای اسامی مختلفی در کاربرگه ها و نرم افزار رساست از جمله:

شماره جاینا: در کاربرگه های توصیف اسناد (قدیم و جدید) که به نظر می رسد اصطلاح غلطی است،

شماره بازیابی: در کاربرگه ورود اطلاعات (سند - پرونده در تگ ۸۵۲ \$j) ، در جستجو و نمایش اطلاعات،

شماره دستیابی: در جدول تصحیح اطلاعات کتاب شناسی،

شماره ثبت: در جدول ثبت موجودی و نمایش رکورد آن، و

شناسگر مدرک: در نمایش کاربرگه موجودی تگ ۲۵۲ \$m.

البته، با تلاش آرشیویست ها، در نمایش اطلاعات به طور موقت عنوان این فیلد به شناسه سند تغییر داده شده است تا در صورت تصمیم قطعی عنوان مورد نظر به طور یکسان اعمال شود؛

۲. شماره بازیابی

در هنگام درج موجودی، کد ۳ قسمتی که شامل شماره مخزن و شماره قفسه و شماره ردیف پرونده است به هر پرونده اختصاص می یابد که به مفهوم نشانی نگهداری آن پرونده در مخزن آرشیو است و به آن شناسه بازیابی در ثبت موجودی اطلاق می شود. این عنوان با عنوان مشابه در کاربرگه ورود اطلاعات متفاوت است و باید عنوان مناسب برای هر دو شماره مذکور جهت اعمال در کاربرگه ها و بانک اطلاعاتی رسا انتخاب گردد؛

ب. تعدد شماره های بازیابی اسناد و وابسته بودن شناسه ها به یکدیگر

نخستین ایرادی که به صورت معمول مراجعه کنندگان و استفاده کنندگان از اسناد به آن اشاره دارند، تعدد شماره های بازیابی و ارجاع به اسناد است. معمولاً برای آنها این پرسش مطرح می شود که آیا نمی شود به جای دو/سه شماره با یک شماره به سند دسترسی پیدا کرد. این امر از آنجا ناشی شده که در هنگام طراحی سامانه رایانه ای خدمات آرشیوی (تحت

DOS) اطلاعات شناسه‌ها به یکدیگر وابسته شده است. به این معنی که تنها یادداشت یکی از شناسه‌های بازیابی رایانه‌ای «شماره فیش» یا «محل در آرشیو»، برای دسترسی به سند کافی نیست و برای بازیابی پرونده‌ای با هریک از این شماره‌ها، باید «شماره سند» آن پرونده را نیز در اختیار داشت. برای نمونه «شماره فیش»: ۰۰۰۱۰۰۰۱ بر پرونده شماره ۱ و حلقه شماره ۱ اشاره دارد، ولی مشخص نیست که این حلقه مربوط به کدام دستگاه است. تنها با دانستن «شماره سند» (که سه رقم اول سمت چپ آن، نمایانگر دستگاه تولیدکننده سند می‌باشد) می‌توان دریافت که محل نگهداری این حلقه کجاست. البته، این مسئله مشکلی جدی در دسترسی به اطلاعات نیست و تغییر روش‌های شماره‌گذاری ضرورتی ندارد. به همین منظور، برای رفع این مشکل در برگه‌های درخواست سند محلی برای هر دو شناسه در نظر گرفته شده است؛

ج. شباهت برخی حروف به حرف دیگر، در شناسه «محل در آرشیو»

شباهت برخی حروف به کاررفته در شناسه «محل در آرشیو»، گاه موجب پدید آمدن اشتباه در نگارش این شناسه و در نتیجه آدرس‌دهی اشتباه می‌شود. این امر در شباهت حروف زیر به یکدیگر دیده می‌شود، که گاه ناشی از ویژگی‌های نگارشی (دست‌خط) افراد است:

ب-پ-ت-ث، ج-چ-ح-خ، د-ذ، ر-ز-ژ-و، س-ش، ص-ض، ط-ظ، ع-غ، ف-ق، ن-ک-ی، ک-گ؛

د. شباهت بین حروف و اعداد در شناسه «محل در آرشیو»؛

ه. تکرار کد دستگاه مادر در مراکز استانی؛

و. اختصاص کد منشأ به دستگاه مادر (تنالگان) به جای دستگاه انتقال‌دهنده؛

ز. عدم هماهنگی کدهای بازیابی (شماره بازیابی) با آرایش فیزیکی مخازن؛

ح. مشکل استخراج اسناد در سیستم که براساس شماره‌های قبلی است؛

ط. در نظر نگرفتن شماره انتقال از دستگاه در روش کدگذاری کنونی (شماره بازیابی).

۳. مناسب‌ترین سطح برای کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران کدام است؟

در حال حاضر، سطح کدگذاری اسناد نوشتاری (متنی-کاغذی) موجود در آرشیو ملی ایران، سطح پرونده است. با توجه به یافته‌های پژوهش در بخش کیفی، ۸۷/۵ درصد (۷ نفر) از پاسخ‌دهندگان به پرسش مبنی بر اینکه «آیا شماره‌گذاری تا سطح پرونده برای نگهداری، سازماندهی، بازیابی و اشاعه اطلاعات (اطلاع‌رسانی) کفایت می‌کند یا باید تک‌تک اقلام نیز شماره‌گذاری شوند» پاسخ دادند و از این میان، ۶۲/۵ درصد (۵ نفر) از پاسخ‌دهندگان

معتقدند که بهتر است تک تک ارقام نیز شماره گذاری شوند و ۲ نفر (۲۵ درصد) از ایشان نیز معتقدند شماره گذاری تا سطح پرونده کفایت می کند و یک نفر هم پاسخی نداد. با توجه به اینکه بیشتر پاسخ دهندگان معتقدند که شماره گذاری بهتر است تا سطح تک تک ارقام انجام گیرد و با توجه به اینکه ساختار شماره بازیابی، سلسله مراتبی است و اضافه کردن شماره فقره (ارقام) به آن، بلامانع است، به نظر پژوهشگر نیز کدگذاری اسناد آرشیو ملی ایران مانند آرشیو کانادا می تواند در سطح تک تک ارقام با هدف دسترسی دقیق تر و سریع تر به اسناد مورد نیاز انجام گیرد.

نتیجه گیری

همان گونه که در بخش نتیجه گیری در پرسش دوم از پرسش های اصلی اشاره شد، در حال حاضر بدون نیاز به هیچ گونه تغییر، شماره سند (متشکل از شماره منشأ و شماره ردیف پرونده) قابلیت استفاده هم زمان به عنوان شماره ثبت هر پرونده و کد بازیابی (شناسه فایل های رقمی برای بازیابی در سامانه رایانه) را دارد؛ و همچنین با توجه به پاسخ پرسش یک از پرسش های فرعی، عناصر شماره بازیابی کنونی با یک اختلاف نسبت به شناسه سند، متشکل از شماره های منشأ، مخزن و ردیف (مسلسل) است. بر این اساس، با توجه به شماره پیشنهادی ISAD برای شماره بازیابی می توان شماره رمز کشور و شماره انتقال را به این شماره بازیابی افزود و شماره استاندارد جدیدی را مطابق جدول ۵ تعریف کرد.

شماره بازیابی	رمز کشور	شماره انتقال	شماره منشأ	شماره مخزن	شماره ردیف (مسلسل)	شماره فقره (آیتم)
------------------	-------------	-----------------	---------------	---------------	-----------------------	----------------------

جدول ۵

روش پیشنهادی برای کدگذاری اسناد
نوشته‌ای موجود در آرشیو ملی ایران

با توجه به اینکه شناسه بازیابی، در حال حاضر، از سه عنصر مخزن، منشأ، و ردیف تشکیل شده است، با روش پیشنهادی، مغایرت چندانی ندارد و در صورتی که سیاست های سازمانی تغییر روش کدگذاری را ایجاب کند، از آنجا که این روش عناصر مشترک زیادی با روش کنونی دارد، می تواند جایگزین مناسبی باشد.

همچنین، بر اساس یافته های پژوهش، پیشنهاد های مصاحبه شوندگان و تحلیل آنها، پیشنهاد های زیر نیز برای بهبود وضعیت کدگذاری در آرشیو ملی ایران ارائه می شود:

- هماهنگ کردن کدهای بازیابی (شناسه بازیابی) با آرایش فیزیکی مخازن،
- ایجاد تمهیداتی برای استقلال شناسه های اسناد از همدیگر و اختصاص یک شماره برای بازیابی اسناد،
- به روز کردن به موقع سیستم بازیابی رایانه ای با قرار دادن شماره های جدید به جای شماره های قبلی به منظور استخراج صحیح اسناد،

- اختصاص تنها یک عنوان به شماره بازیابی در کاربرگه و نرم افزار رسا،
- توجه بیشتر به نیازهای کاربران اسناد آرشیوی در برنامه ریزی ها و تصمیمات در حوزه کدگذاری،
- توجه بیشتر به قوانین و استانداردهای بین المللی آرشیوی در برنامه ریزی ها و تصمیمات در حوزه کدگذاری، و
- برگزاری جلسات و کارگاه های آموزشی منسجم در زمینه مفاهیم و مبانی کدگذاری و روش شماره گذاری آرشیو ملی ایران برای ایجاد تفکر و برداشت یکسان از آن در میان کارشناسان تنظیم و توصیف.

کتابنامه

- آموزنده، مهدیه (۱۳۹۰). مطالعه تطبیقی روش های سازماندهی اسناد و مدارک تاریخ شفاهی از منظر برخی مراکز تاریخ شفاهی ایران و جهان. *گنجینه اسناد*، ۲۱(۳)، ۱۳۴-۱۱۴
- احمدی، عطا (۱۳۹۰). طرح شناسه ملی سند (شمس) و پیشینه پیشنهادی آن. (منتشر نشده).
- عدلی اسفنجانی، معصومه (۱۳۸۹). بررسی وضعیت تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی در معاونت سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (آرشیو ملی ایران) از آغاز تا کنون و ارائه راهکارهایی در جهت بهبود آن. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران.
- عزیزی، غلامرضا (۱۳۸۶ الف). پیش نویس دستورالعمل کدگذاری اسناد آرشیوی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، [گزارش منتشر نشده].
- عزیزی، غلامرضا (۱۳۸۶ ب). ملاحظات پیرامون شناسه های منشأ سند، محل در آرشیو و میکروفیلم و شناسه بازیابی. گزارش طرح اصلاح دو شناسه منشأ سند و محل در آرشیو. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، [گزارش منتشر نشده].
- عزیزی، غلامرضا؛ و دیگران (۱۳۹۱). *مجموعه قوانین و مقررات و شیوه نامه های آرشیوی* (ج ۲). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- فاکس، آر.پی. (بی تا). کدگذاری (یدالله مکرمی، مترجم). مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نشریه *حسابدار*، ۹(۸ و ۷)، ۸۸-۷۴.

Al Jabri, A. Kh. (1996) Arabic-document compression: A close look at group 3 international digital facsimile coding standards Original Research Article. *Computer Standards & Interfaces*, 18(3), 253-258

Lu, Shijian; Lim Tan, Chew (2008). Retrieval of machine-printed Latin documents through Word Shape Coding Original Research Article. *Pattern Recognition*, 41(5), 1799-1809

